

2
2010 (170)

Щомісячний науково-практичний
юридичний журнал
видається з 1 січня 1996 р.

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ГОСПОДАРСТВО і ПРАВО

ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА АПРН УКРАЇНИ

Шеф-редактор
МАКАРОВА
Алла Іванівна

Редакційна
колегія:

ХАВРОНИК
Микола
Іванович
головний
науковий
редактор

МЕЛЬНИК
Микола
Іванович
заст. головного
наукового
редактора

БЕЛЯНЕВИЧ О.
ГАЛЯНТИЧ М.
ДЕМЧЕНКО С.
ЗАКАЛЮК А.
ЗУБ І.
КРУПЧАН О.
КУБКО Е.
КУЗНЕЦОВА Н.
ЛУКЯНЕЦЬ Д.
ЛУЦЬ В.
МАЙДАНИК Р.
МАМУТОВ В.
МАХІНЧУК В.
НАВРОЦЬКИЙ В.
ПОГРІБНИЙ О.
СТЕЦЕНКО С.
ТОРГАШИН О.
ШАКУН В.
ШЕВЧЕНКО Я.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

- Ірина Жаровська**
Політико-правовий аналіз меж здійснення державної влади як один із факторів стабільності держави 3
- Марія Кармаліта**
Правова доктрина у романо-германській та англосаксонській правових сім'ях 6
- Андрій Лобода**
Щодо визначення поняття «правова безпека» 10
- Богдан Руденко**
Глобалізаційний аспект у дослідженні сучасних правових систем 13
- Ольга Буткевич**
Історія розвитку правового регулювання торговельної діяльності на українських землях 18

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

- Сергій Пугач**
Положення про рівноправ'я загальної декларації прав людини й їх юридичні гарантії в Україні 22

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Юлія Гелич**
Про поняття «інформаційно-правові гарантії таємниці особистого життя людини» 27
- Світлана Ковальова**
Адміністративно-правове регулювання становлення плеїдній справи в Україні 31
- Яна Приходько**
Надзвичайний стан у системі державно-правових режимів 34
- Андрій Мартишко**
Міжнародний досвід участі поліцейських підрозділів у забезпеченні громадської безпеки та правопорядку при проведенні спортивних заходів 39
- Тетяна Коломоєць, Павло Лютіков**
Адміністративно-юрисдикційний процес – сфера об'єктивізації участі особи у відносинах із органами публічної адміністрації (доктринальний аналіз проблемних питань) 43
- Олена Дічкова**
Інститут бюджетної декларації в Україні 48
- Тетяна Куреза**
Історико-правові передумови виникнення та здійснення аудиторської діяльності в Україні 52
- Олена Шепета**
Органи державної влади та система технічного захисту інформації України 56
- Віталій Залізник**
Удосконалення інформаційного законодавства України: методологічні засади 59

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

- Тетяна Оверковська**
Господарсько-правова відповідальність у сфері охорони земель України від забруднення та псування 62
- Олена Черненко**
Особливості правового статусу казенних підприємств за законодавством України 66

ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Валентина Литвиненко**
Правосуб'єктність фізичних осіб як отримувачів соціальних послуг 70

На першій сторінці
обкладинки –
пам'ятник
Магдебурзькому
праву в м. Києві

АГРАРНЕ ПРАВО	
Любов Машевська	
До питання про поняття «джерела аграрного права»	74
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО	
Інна Анодій	
Істотні умови договору контрактації у сфері підприємницької діяльності	77
Уляна Воробель	
Правова природа інституту закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення	80
Алла Гелич	
Про поняття «склад спадщини за цивільним законодавством України»	85
Микола Шелест	
Проблемні аспекти розуміння органів, через які діє держава у цивільних правовідносинах	89
Антон Янчук	
Проблеми співвідношення категорій «збитки» та «шкода» за Цивільним кодексом України	93
Ганна Буга	
Способи забезпечення позову й їх особливості в цивільному процесуальному праві України	97
В'ячеслав Назаренко	
Істотні умови аграрно-правового договору комісії у сфері зовнішньоекономічної діяльності	101
Крістіна Юрченко	
Принципи міжнародного торговельного права та права СОТ як джерело правової системи міжнародної торгівлі з урахуванням інтересів найменш розвинутих країн	105
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО	
Інна Сингаївська	
Роз'яснення кримінального законодавства: пропозиції до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів»	108
Євген Письменський	
Звільнення від відбування покарання з випробуванням: окремі аспекти законодавчого регулювання та практики застосування	113
Юлія Жмур	
Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла в законодавстві про кримінальну відповідальність зарубіжних країн	118
Вікторія Козяр	
Значення постанов Пленуму Верховного Суду з питань застосування кримінального законодавства	122
Єгор Назимко	
Формальний елемент підстави застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання: порівняльно-правовий аналіз та аргументація доцільності певних змін до кримінального законодавства України	126
Роман Стецишин	
Сутність дій як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 109 Кримінального кодексу України	129
Олексій Шевченко	
Характеристика злочинних дій, пов'язаних з фінансуванням тероризму, та відповідальність за їх вчинення	133
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС. КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОУСТРІЙ	
Надія Дроздович	
Законодавче закріплення принципу вільної оцінки доказів у країнах романо-германської правової системи	137
Ігор Гаюр	
Про порядок накладення арешту на майно обвинуваченого у контексті обмеження конституційних прав особи	141
Юрій Стрілець	
До питання про суддівське переконання при здійсненні правосуддя у кримінальних справах	144
Ярослав Дякін	
Класифікація злочинів у сфері земельних відносин	148
Тетяна Копильченко	
Про деякі принципи скоєння помилок при проведенні почеркознавчої експертизи	152
Ганна Мудрецька	
Криміналістична характеристика осіб, які вчиняють викрадення бюджетних коштів	155
Костянтин Мельник	
Спеціальна трудова правосуб'єктність професійних суддів	158

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ВИКРАДЕННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Ганна Мудрецька,

*ад'юнкт Донецького юридичного інституту
Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*

У статті визначаються основні ознаки осіб, які вчиняють викрадення бюджетних коштів, а також характерні особливості їх злочинної поведінки. Надається класифікація службових осіб – суб'єктів викрадення бюджетних коштів. Визначається характер слідчих завдань, які вирішуються з використанням даних про осіб цієї категорії.

Ключові слова: економічні злочини, викрадення, бюджетні кошти, особа злочинця, розпорядники бюджетних коштів, одержувачі бюджетних коштів.

При розслідуванні викрадення бюджетних коштів одним із досить складних завдань є доказування вини конкретної службової особи (осіб) у вчиненні цього злочину (ст. 191 Кримінального кодексу (далі – КК) України). Особливості таких осіб тісно пов'язані із способами вчинення злочину, його обстановкою, слідами-джерелами доказів і, на нашу думку, займають ключове місце у криміналістичній характеристиці викрадення бюджетних коштів.

Дослідженню особи економічного злочинця приділяли увагу такі вчені, як М. Бучко, А. Волобуєв, А. Зелінський, О. Кальман, Г. Матусовський, С. Милуков, Е. Петров, Р. Марченко, Є. Стрельцов, П. Яні та ін. Але у більшості випадків ці дослідження мають загальний характер; в них не досліджувалися особливості суб'єктів, які вчиняють викрадення у бюджетній сфері. Саме специфіка (характер) злочинної діяльності, безумовно, накладає певний відбиток на особу й її психологію, а це необхідно враховувати при розслідуванні та попередженні таких злочинів. Особливості суб'єктів злочинів, пов'язаних із порушенням бюджетного законодавства, висвітлювалися Р. Степанюком [1], але сформульовані положення у зв'язку із змінами у бюджетному законодавстві, а також специфікою саме викрадення бюджетних коштів, потребують уточнення, що і є метою цієї статті.

Механізм вчинення викрадення у бюджетній сфері зумовлюється об'єктивною можливістю здійснення певних дій з бюджетними коштами. Г. Матусовський зазначав, що можливість вчинення економічного злочину певною особою зумовлюється її службовим становищем, доступом до коштів, наявністю повноважень щодо управління ними, «володіння ситуацією» у практиці правового регулювання економічних процесів [2, с. 67]. Враховуючи особливості правового регулювання бюджетної сфери, можна констатувати, що суб'єктами викрадення бюджетних коштів може бути обмежене коло осіб. До них належать категорії посадових осіб, які тією або іншою мірою пов'язані з виконанням програм і заходів, які проводяться за рахунок бюджетних коштів і є розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів. Бюджетним законодавством прямо передбачена структура розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, яких держава наділила повноваженнями щодо

розпорядження та (або) використання бюджетних коштів. Тому процес виявлення кола осіб, серед яких вірогідно вести пошук злочинця, слід починати з чіткого визначення, хто є розпорядниками й одержувачами бюджетних коштів.

Розпорядники бюджетних коштів. Згідно із бюджетним законодавством України розпорядниками бюджетних коштів визнаються посадові особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції головного чи нижчестоящего розпорядника бюджетних коштів, на ім'я якого виділяються бюджетні асигнування відповідно до бюджетних призначень. Залежно від ступеня підпорядкованості й обсягу наданих повноважень вони поділяються на *головних розпорядників бюджетних коштів та розпорядників нижчого рівня*.

Перелік головних розпорядників бюджетних коштів визначається згідно з відомчою класифікацією видатків бюджету ст. 22 Бюджетного кодексу (далі – БК) України і щороку підтверджуються в актах про бюджет: по державному бюджету – у законі про державний бюджет, по місцевих бюджетах – у рішеннях відповідних місцевих рад про місцеві бюджети. Це підтвердження полягає в тому, що головним розпорядником бюджетних коштів є той керівник (міністерства, відомства (установи), яким він керує), на якого у відповідному бюджеті є бюджетне призначення (тому і бюджетна класифікація має назву відомчої). Крім того, розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення структури розпорядників бюджетних коштів» від 31.05.2006 р. № 296 чітко визначена схема головних розпорядників бюджетних коштів і встановлюється перелік відповідальних виконавців бюджетних програм. Відповідно до наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження Інструкції про статус відповідальних виконавців бюджетних програм та особливості їх участі у бюджетному процесі» від 14.12.2001 р. № 574 відповідальний виконавець безпосередньо забезпечує виконання бюджетних програм у системі головного розпорядника, є юридичною особою, має окремий рахунок і бухгалтерський баланс. Відповідальними виконавцями можуть бути: головний розпорядник – за бюджетними програмами, виконання яких забезпечується його апаратом; розпорядники коштів бюджету нижчого рівня й одержувачі коштів державного

бюджету, які виконують бюджетні програми у системі головного розпорядника.

Головним розпорядникам надано право розподіляти бюджетні кошти між розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня, а також витратити їх на централізовані й інші заходи, на утримання апарату управління. При розподілі коштів і перерахуванні їх підвідомчим установам розпорядники коштів є головними, а при витрачаннях на утримання апарату управління або на централізовані заходи вони є розпорядниками коштів третього ступеня.

Розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня поділяються на розпорядників коштів другого та третього ступенів. *Розпорядниками другого ступеня* є головним чином установи й організації, в яких є підвідомчі підрозділи (наприклад, керівники обласних управлінь освіти, казначейства, облдержадміністрацій, обласних податкових адміністрацій в особі їх керівників тощо), які одержують кошти на видатки установи та розподіляють суму коштів, визначену головним розпорядником для переказу підпорядкованим їм установам. *Розпорядники коштів третього ступеня* одержують кошти для витрат на виконання функцій самої установи, яку вони очолюють, і на розподіл безпосередньо підпорядкованим їм одержувачам.

Одержувачі бюджетних коштів – це підприємства, громадські й інші організації, що не мають статусу бюджетної установи, які одержують кошти з бюджету як фінансову підтримку або уповноважені органами державної влади на виконання загальнодержавних програм, надання послуг безпосередньо через розпорядників. Оскільки розпорядниками й одержувачами бюджетних коштів є керівники бюджетних установ, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань і здійснення видатків з бюджету, можна стверджувати, що суб'єктами викрадення бюджетних коштів можуть бути особи, яким відповідно до нормативно-правових актів надані повноваження щодо виконання державних програм за рахунок бюджетних коштів.

Крім розпорядників та одержувачів, до викрадення бюджетних коштів можуть бути причетні заступники керівника бюджетної установи, головний бухгалтер, службові особи бухгалтерії, які мають право підпису документів, на підставі яких переказуються бюджетні кошти з вищого рівня на здійснення видатків установи. Повноваження цих осіб щодо бюджетних коштів визначаються окремими нормативно-правовими актами [3].

О. Дудоров до суб'єктів порушення законодавства про бюджетну систему України відносить [4, с. 155–156]:

службових осіб місцевих фінансових органів, тобто установ, що відповідно до законодавства України здійснюють функції із складання, виконання місцевих бюджетів, контролю за витрачанням коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету;

керівників бюджетних установ та організацій, які розпоряджаються бюджетними коштами відповідно до затверджених кошторисів і планів асигнувань;

службових осіб юридичних осіб небюджетної сфери, яким згідно з чинним законодавством делеговано право розпоряджатися бюджетними коштами;

службових осіб підприємств, установ, організацій, які не мають статусу бюджетних, однак у встановленому порядку через розпорядників коштів отримують бюджетні кошти на певні програми, а також фінансову допомогу за рахунок бюджетних коштів у формі дотацій, субвенцій, субсидій.

Враховуючи специфіку складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, осіб, які вчинюють викрадення бюджетних коштів, залежно від окремих елементів способу вчинення злочину, на нашу думку, можна об'єднати у три групи.

Розпорядники бюджетних коштів (у державних органах і бюджетних установах):

- головні розпорядники (керівники міністерств і відомств, інших центральних органів – по державному бюджету; керівники місцевих органів – по місцевим бюджетам);

- розпорядники нижчого рівня, до сфери управління яких належать інші розпорядники нижчого рівня (керівники державних виконавчих органів обласного рівня – по державному бюджету; керівники районних органів – по місцевим бюджетам);

- інші розпорядники нижчого рівня (керівники бюджетних установ).

Одержувачі бюджетних коштів – керівники підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, які отримують бюджетні кошти у вигляді різних видів цільової фінансової допомоги – субсидій, субвенцій, кредитів, дотацій, бюджетних позичок, а також для проведення централізованих заходів або виконання передбачених бюджетом програм.

Інші службові особи (не керівники) органів державної влади, бюджетних установ, а також установ, підприємств, організацій, які не мають статусу розпорядника чи одержувача бюджетних коштів, але за своєю діяльністю безпосередньо пов'язані із здійсненням та оформленням операцій з отримання та витрачання бюджетних коштів. До цієї групи належать перш за все головні бухгалтери, керівники фінансово-економічних підрозділів, керівники структурних підрозділів установи.

До кола причетних до злочину не можна віднести посадовців банку й органів казначейства, хоча, на думку В. Поповича, вони виявляють небезпечну тенденцію – такі особи вступають у злочинні змови та мають доступ до платіжних документів, банківських рахунків [5, с. 61]. Такі особи не мають правових підстав щодо права підпису документів, на підставі яких кошти виділяються з бюджету та використовуються на певні цілі, а здійснюють лише опосередковану діяльність з перерахування або видачі таких коштів. За цих умов не можуть виступати суб'єктом викрадення бюджетних коштів посадові особи, які мають доступ до банківського рахунку підприємства (програмісти, аналітики-оператори ЕОМ та інші посадовці, які виконують розрахункові операції).

Різне коло службових повноважень вказаних груп суб'єктів впливає на можливість вибору ними певного способу вчинення викрадення бюджетних коштів. Головні розпорядники бюджетних коштів вчиняють злочини, як правило, шляхом укладання різного роду угод, з наступним привласненням бюджетних коштів, виділених на проведення певної програми, передбаченої кошторисом.

Наприклад, К., призначений на посаду на підставі наказу Міністра вугільної промисловості України директором ГОАО «Шахта «Зоря», шляхом укладення угод з фіктивними суб'єктами підприємницької діяльності на поставку обладнання, перерахував на рахунки цих підприємств бюджетні кошти на суму 350 520 грн, які згодом були ним привласнені [6].

Головні бухгалтери бюджетних установ унаслідок своєї досить вузької службової компетенції мають об'єктивну можливість одноосібно скоювати злочини лише шляхом привласнення бюджетних коштів з порушенням порядку документального оформлення відповідних фінансових і господарських операцій.

Так, О., працюючи головним бухгалтером «Укртехкомплект» і виконуючи функції з прийому, акумулювання в касі грошових коштів, виручених від продажу продукції, не вносила їх на поточний рахунок підприємства, а вилучала з каси та незаконно обертала на свою користь. З метою приховування своїх злочинних дій та уникнення кримінальної відповідальності О. вносила в офіційні бухгалтерські документи (в ордера витрат, касову книгу, журнал-ордер по балансовому рахунку № 301 «Каса в національній валюті») завідомо неправдиві відомості про суми витрачання з каси на потреби підприємства грошових коштів. Цим вона занижувала обсяги виручки, що підлягала занесенню на розрахунковий рахунок підприємства в установі банку, чим заподіяла шкоду підприємству на суму 7241 грн [7].

У криміналістичному аспекті важливим є також врахування соціально-психологічних рис викрадачів бюджетних коштів. Характеризуючи особу викрадача бюджетних коштів, слід зазначити, що це, перш за все, «білокомірцевий» тип злочинців. Зазначені особи вчинюють злочини без застосування насильства, з використанням неправдивих відомостей з метою здобуття незаконного джерела доходів. За своїм суспільним станом вони є професіоналами високого або середнього рівня у сфері бюджетних, фінансових відношень, у більшості випадків добре орієнтуються у законодавстві – бюджетному, податковому, банківському, володіють знаннями в бухгалтерському обліку. В минулому багато з них мають досвід роботи в державному секторі на посадах, пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків. Таким чином, подібною діяльністю займаються особи з певним запасом спеціальних знань, достатнім освітнім і професійним рівнем.

Заслугує на увагу й така особливість (виявлена при вивченні кримінальних справ), як використання керівниками бюджетних установ підлеглих осіб, які виконують окремі доручення протиправного характеру (підробка документів, передача ха-

барів корумпованим представникам органів влади та управління тощо). Іншими словами, неупереджений аналіз наведених чинників свідчить про прагнення перших керівників «перекласти» вагомий тягар відповідальності на плечі своїх підлеглих.

Крім того, простежується типова залежність між способом здійснення злочину й особою злочинця. Чим складніші підготовка, вчинення, приховування слідів викрадень, тим вищий статус останньої. Якщо касири, бухгалтерські працівники, тобто особи, які безпосередньо пов'язані з виконанням операцій з використання бюджетних коштів, як правило, вдаються до викрадень у доволі «простих» способах (вилучення з каси та привласнення грошей), то керівники бюджетних організацій схильні до заволодіння бюджетними коштами шляхом укладення фіктивних договорів з суб'єктами господарювання та використання банківського розрахункового механізму.

Викладене дозволяє зробити **висновок**, що узагальнення інформації про осіб, які вчиняють викрадення бюджетних коштів, сприяє організації та плануванню розслідування; вибору тактики проведення окремих слідчих дій і в цілому лінії поведінки слідчого й інших осіб при проведенні досудового слідства; прогнозуванню поведінки злочинця на різноманітних етапах слідства та при розгляді кримінальної справи в суді; вибору слідчим оптимальних криміналістичних прийомів і засобів впливу. Крім того, врахування особливостей цих осіб є важливим у плані попередження злочинів у бюджетній сфері (підбір кадрів, визначення функціональних обов'язків службових осіб, оптимальний термін перебування на певній посаді тощо).

Література

1. Степанюк Р. Л. Особливості суб'єктів злочинів, пов'язаних з порушенням бюджетного законодавства // Вісник національного університету внутрішніх справ. – Х., 2001. – С. 127–130.
2. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. – Х., 1999. – 480 с.
3. Кваліфікаційна характеристика головного бухгалтера: Наказ Міністерства праці України від 28.12.2001 р. // Праця і зарплата. – 2002. – № 4. – С. 22–23.
4. Дудоров О. Порушення законодавства про бюджетну систему України: проблеми кваліфікації злочину // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 2 – С. 145–157.
5. Попович В. М. Криміналізація фінансово-хозяйственных отношений – путь в глухой угол // Злочинність в Україні: Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1994. – № 2. – С. 52–65.
6. Кримінальна справа 1-37 за 2005 р. // Архів Кіровського міського суду Донецької області.
7. Кримінальна справа № 1-201 за 2008 р. // Архів Гірняцького районного суду м. Макіївки Донецької області.

In this article defines the characteristics of persons who commit theft of the budget, as well as characteristics of their criminal behaviour. Gives classification officials-constituent entities of the theft of budgetary funds. Defines the nature of investigative tasks that use of this category.

В статье определяются основные признаки лиц, которые совершают хищения бюджетных средств, а также характерные особенности их преступного поведения. Приводится классификация должностных лиц – субъектов хищений бюджетных средств. Определяется характер следственных задач, которые решаются с использованием данных о лицах этой категории.

